

УДК 39:303.436.3(477.86/.87)“1904”

ГЛУШКО МИХАЙЛО

доктор історичних наук, професор кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

HLUSHKO MYKHAILO

a Doctor of History, a Professor at the Ivan Franko Lviv National University *Ethnology* Department. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

Бібліографічний опис:

Глушко, М. (2019) Перша комплексна наукова експедиція українських народознавців. *Народна творчість та етнологія*, 5 (381), 11–25.

Hlushko, M. (2019) The First Comprehensive Scientific Expedition of Ukrainian Ethnologists. *Folk Art and Ethnology*, 5 (381), 11–25.

ПЕРША КОМПЛЕКСНА НАУКОВА ЕКСПЕДИЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДОЗНАВЦІВ

Анотація / Abstract

У статті йдеться про першу в історії українського народознавства комплексну (етнографічно-антропологічну) польову експедицію, ініційовану Іваном Франком, організовану Науковим товариством ім. Шевченка у Львові та частково профінансовану Австрійським народознавчим товариством у Відні. Її провели на території Бойківщини 18 серпня – 24 вересня 1904 року.

Увесь маршрут наукової подорожі (Мшанець – Лютовиська – Дидьова – Локоть – Тернава – Соколики – Турочки – Бориня – Висічки – Комарники – Матків – Сможе – Тухолька – Кальне – Лавочне – Славське – Тухля – Гребенів – Сколе – Верхне Синьовидне – Крушельниця) подолали два дослідники – Федір Вовк і Зенон Кузеля, його частину – І. Франко (чотири населені пункти – Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Локоть) та Павло Рябков (також чотири поселення – Гребенів, Сколе, Верхне Синьовидне, Крушельниця).

Ф. Вовк був єдиним членом експедиції, який відбув усю наукову мандрівку (18 серпня – 24 вересня). На один день менше працював З. Кузеля (19 серпня – 24 вересня). Понад два тижні (18 серпня – 4 вересня) перебував на Бойківщині І. Франко, 10 днів (15–24 вересня) – П. Рябков.

Наукову подорож І. Франка увінчала масштабна стаття «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (1905) – перше синтетичне осмислення відомостей про основні види і характерні особливості господарських занять, традиційної матеріальної культури та побуту бойків.

Результати польової етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року Ф. Вовк доповідав на засіданнях Антропологічного товариства в Парижі (1904, 1905), Російського географічного товариства (1906), використав у різних наукових працях («Антропологічні особливості українського народу», «Етнографічні особливості українського народу» тощо).

З. Кузеля брав участь у науковій мандрівці передусім як асистент Ф. Вовка під час антропометричних обмірів населення Бойківщини. Водночас за ініціативою Ф. Вовка він записав народне весілля у с. Лавочне, що нині у Сколівському районі Львівської області. З'ясовано: зібрати польові етнографічні матеріали З. Кузеля міг лише тоді, коли до

експедиції приєднався П. Рябков, тобто після 15 вересня. До цього дня П. Рябков проживав у львівській оселі І. Франка і в обладнаній фотолабораторії обробляв негативи, які йому надсилав Ф. Вовк.

Під час експедиції 1904 року вчені зібрали також різні зразки традиційної матеріальної культури і народного мистецтва бойків для Музею НТШ у Львові, Австрійського народознавчого музею у Відні та Етнографічного відділу Російського музею імператора Олександра III у Санкт-Петербурзі.

Ключові слова: етнологія, антропологія, Наукове товариство імені Шевченка у Львові, наукова експедиція, Бойківщина, Іван Франко, Федір Вовк, Зенон Кузеля, Павло Рябков.

The article is dedicated to the first comprehensive (ethnographic and anthropological) field expedition in the history of Ukrainian Ethnic Studies initiated by Ivan Franko and organized by the Shevchenko Scientific Society in Lviv and financed partially by the Austrian Ethnic Studies Society in Vienna. It has been realized from August 18 till September 24, 1904 on the territory of Boikivshchyna.

The whole expedition route (Mshanets – Liutovyska – Dydiova – Likot – Ternava – Sokolyky – Turochky – Borynia – Vysichky – Komarnyky – Matkiv – Smozhe – Tukholka – Kalne – Lavochne – Slavske – Tukhlia – Hrebeniv – Skole – Verkhnie Syniovydne – Krushelnytsia) has been overcome by two researchers – Fedir Vovk and Zenon Kuzelia, its part by Ivan Franko (four settlements – Mshanets – Liutovyska – Dydiova – Likot) and Pavlo Riabkov (also four settlements – Hrebeniv – Skole – Verkhnie Syniovydne – Krushelnytsia).

Fedir Vovk is the only member of the expedition who has overpassed the whole scientific route (August 18 – September 24). Zenon Kuzelia has worked one day less (August 19 – September 24). Ivan Franko has spent more than two weeks (August 18 – September 4) on the Boikivshchyna territory and Pavlo Riabkov has worked there for 10 days (September 15–24).

I. Franko scientific journey has been crowned with a large-scale article *Ethnographic Expedition to Boikivshchyna* (1905). It is the first synthetic comprehension of information about the basic types and characteristic features of economic activities, traditional material culture and life of Boiky.

F.Volk has reported the results of the field ethnographic and anthropological expedition of 1904 at the meetings of the Anthropological Society in Paris (1904, 1905), the Russian Geographical Society (1906), used in various scientific works (*Anthropological Features of Ukrainian People, Ethnographic Features of Ukrainian People, etc.*).

Z. Kuzelia has taken part in this scientific journey first of all as F. Vovk assistant during the anthropometric measurements of Boikivshchyna population. At the same time, on F. Vovk initiative, he has recorded a folk wedding in the village of Lavochne that is located now in Skole district of Lviv region. It is found out that Z. Kuzelia has been able to collect field ethnographic materials only after P. Riabkov joins the expedition, that is, after September 15. Up till that time P. Riabkov has lived in Ivan Franko Lviv settlement and processed the negatives sent to him by F. Vovk in the photographic laboratory.

During the expedition of 1904 the scientists have also collected various samples of traditional material culture and folk art of Boiky for the ShSS Museum in Lviv, the Austrian Ethnic Studies Museum in Vienna and the Ethnographic Department of the Russian Museum of the Emperor Alexander III in Saint Petersburg.

Keywords: Ethnology, Anthropology, the Shevchenko Scientific Society in Lviv, scientific expedition, Boikivshchyna, Ivan Franko, Fedir Vovk, Zenon Kuzelia, Pavlo Riabkov.

В історії польової науково-пошукової роботи дослідників культури українців особливе місце посідає етнографічно-антропологічна¹ експедиція 1904 року, яку провели на території Бойківщини. Найчастіше про неї йдеться в сучасних етнографічних працях [9, с. 72, 78–80; 16, с. 272–273; 18, с. 43, 131–132; 21, с. 72–74; 23, с. LVII, LX; 24, с. 179; 29, с. 186–187] та навчальних посібниках [5, с. 36–37; 10, с. 40–41]. Власне, йдеться, позаяк опис подій, пов'язаних з її організацією і проведенням, обмежується переважно загальновідомими фактами. Що більше, частина авторів припустилась серйозних фактографічних погрешностей. Так, львів-

ський етнолог Оксана Сапеляк стверджує, що питання про «справу етнографічної експедиції в Бойківщину» порушив у липні 1904 року Федір Вовк на засіданні Історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові [21, с. 72], хоча, як пересвідчимося згодом, на зібранні Етнографічної комісії це питання обговорювали значно раніше і за ініціативою зовсім іншого її члена. Ф. Вовка голослiвно вважають ініціатором цієї експедиції також деякі інші сучасники [29, с. 186]. Чернівецькі етнологи Георгій Кожолянко (1946–2019), Олександр Кожолянко та Антоній Мойсей безпідставно стверджують, що в експедиції 1904 року

Іван Франко працював разом із Ф. Вовком не лише на території «Львівщини», а й «Станіславщини» [10, с. 41].

Вочевидь, зважаючи на сказане, виникає потреба розглянути історію організації та проведення польової експедиції 1904 року більш докладно, залучивши для цього якомога ширше коло доступних джерел і наукової літератури. Особливої уваги потребує з'ясування проблемних питань, пов'язаних із маршрутом наукової мандрівки та фіксацією вченими різних польових матеріалів.

Народознавча експедиція 1904 року посідає особливе місце в історії української науки передусім тому, що була першим комплексним (етнографічно-антропологічним) дослідженням у польових умовах, під час якого його учасники одночасно використовували різні види науково-пошукової роботи: спостереження, опитування населення, фіксацію речових матеріалів (графічні способи, фотографування, складання схематичних планів), збір етнографічних колекцій, антропометричні обміри населення. Раніше польові мандрівки українських фахівців (фольклористів та етнографів) мали однопрофільний, переважно фольклористичний характер, а учасником науково-пошукової роботи була зазвичай лише одна людина (спорадично – дві). Виразне підтвердження цього – п'ять із шести індивідуальних наукових подорожей теренами Закарпатської України, Східної Словаччини та Південної Угорщини, які здійснив Володимир Гнатюк у 1895–1903 роках. Лише перша його експедиція (1895) була спільною з Осипом Роздольським [6, с. III]. Тоді молоді дослідники (ще студенти Львівського університету) об'єдналися, на нашу думку, задля того, щоби полегшити свій дослідницький шлях у зовсім невідомому для них краї – на Закарпатті.

Інший приклад. 28 червня 1900 року на засіданні Етнографічної комісії поділили кошти для проведення науково-пошукових експедицій окремими маршрутами – Володимир Шухевичу виділили 100 корон для поїздки на Гуцульщину, Олександрові

Колесі – 100 корон для відвідання Закарпаття, О. Роздольському – 200 корон задля поїздки на Лемківщину, Михайлові Павлику – 200 корон для перегляду монастирських бібліотек у Галичині [32, с. 9]. Фінансові квоти остаточно затвердили на спільному засіданні Історично-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської секцій 13 липня цього ж року [32, с. 4].

Однопрофільний характер польових досліджень у Товаристві не вичерпується лише цими фактами, вони часто практикувалися також згодом – до і після проведення комплексної народознавчої мандрівки теренами Бойківщини [30, с. 13; 31, с. 15; 33, с. 19; 34, с. 21; 37, с. 11].

До спорядження етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року причетні дві установи: НТШ у Львові та Австрійське народознавче товариство у Відні. Члени першої з них брали безпосередню участь у роботі польової мандрівки, а народознавчий осередок столиці Австро-Угорщини виділив для проведення науково-пошукової подорожі незначні кошти.

В історії української етнографічної науки перша комплексна експедиція територією Бойківщини посідає помітне місце ще й тому, що її організатором та учасником був особисто І. Франко. План проведення польового дослідження на теренах цього етнографічного району України вчений уперше обговорив з головою Австрійського народознавчого товариства Міхаелем Габерландтом, зокрема під час відвідин Відня восени 1903 року [16, с. 272]. 15 листопада 1903 року він же порушив це питання на засіданні Етнографічної комісії. У «Хроніці НТШ» інформація про зазначену подію обмежується лише одним скупим реченням: «Д[октор] І. Франко зложив справоздане [звіт. – М. Г.] з поїздки до Відня, де принагідно обговорював плян етнографічної екскурсії між Бойків, на що може віденське етнографічне товариство признати зі свого боку невеличку субвенцію» [35, с. 16]. У листі від 30 червня 1904 року М. Габерландт інформував І. Франка про те,

що надіслав йому 400 корон для проведення експедиції на Бойківщині [16, с. 272]. Відтак 4 липня цього самого року потребу організації «етнольогічної екскурсії в Бойківщину» обговорили і схвалили члени Історично-філозофської секції [36, с. 18].

За твердженням І. Франка, наукова мандрівка тривала впродовж 18 серпня – 24 вересня 1904 року [28, с. 70]. Участь у ній узяли чотири особи: І. Франко (дійсний член НТШ у Львові; працював до 5 вересня), Ф. Вовк (дійсний член НТШ у Львові), Зенон Кузеля (тоді ще докторант Віденського університету, згодом – один із найкращих українських етнологів, дійсний член НТШ у Львові) та Павло Рябков (український етнограф, археолог і громадський діяч; приєднався до учасників наукової подорожі 15 вересня).

Члени експедиції розпочали свою роботу в с. Мшанці (нині – с. Мшанець Старосамбірського р-ну Львівської обл.), де їх прийняв місцевий священик, відомий український етнограф та історик, дійсний член НТШ у Львові Михайло Зубрицький. 13 серпня, тобто за кілька днів до початку науково-пошукової подорожі, І. Франко особисто повідомив отця Михайла про виїзд зі Львова найближчої середи і листовно просив його про допомогу: «Коли би Вам се було можливо, то вишліть фіру до Устрік і зладьте для нас десь якийсь куток, щоб ми могли пару день пробути» [27, с. 248–249].

До с. Устрік-Долішніх (нині – м. Устрики-Долішні Бещадського повіту Підкарпатського воєводства Польської Республіки) найлегше було дістатися поїздом. У листі до Володимира Гнатюка від 12 лютого 1899 року М. Зубрицький так описав маршрут і вартість його передбачуваної подорожі зі Львова до с. Мшанець: «Зі Львова треба їхати до Перемишля, Хирова, до станції Устріки Долішні. Найліпше виїхати зі Львова перед 5 годиною рано, в Устріках будете о 9 1/2 г. рано. Білет платиться щось около 3 зл. р. з малим причинком. З Устрік до Мшанця на Ясінь, Ялове і Бандрів трохі більше як дві

милі, фіакер [виїзний колісний транспорт. – М. Г.] поїде за 1,70 кр. до 2 зл. р. Коли мене повідомите о часі свого приїзду, то вишлю коні. Хоть і в Устріках все фіру дістане[те]» [14, с. 253].

Поки що невідомо, чи такі самі поради М. Зубрицький давав й І. Франку і як члени наукової подорожі ними скористалися. Натомість добре відомо, що у с. Мшанець спершу (мабуть, 18 серпня) прибули І. Франко та Ф. Вовк [13, с. 412]. По дорозі від м. Устрики-Долішні до кінцевого пункту призначення вони відвідали бойківське с. Бандрів (нині – с. Бандрів Бещадського повіту Підкарпатського воєводства), в якому «мали змогу спостерігати відмінності між німецьким та українським способом поселення» [28, с. 78]. Відтак гості нагодилися у Мшанець, де їх привітно зустрів М. Зубрицький і поселив у своєму помешканні. У його домівці дослідники також харчувалися [8, с. 39–42].

З. Кузеля приєднався до учасників науково-пошукової роботи 19 серпня, «на самого Спаса». Він описав цю подію так: «З залізниці я прийшов пішки в саме полудне й застав цілу експедицію в гостинній хаті покійного о. Зубрицького, яка аж ходила ходом від етнографії. Вовк і Франко були вже при роботі, й на попівстві виглядало як на ярмарку. Була повна хата людей та й під хатою стояли “об’єкти” антропологічно-етнологічних розслідувань...» [13, с. 412].

На думку відомого українського літературознавця, бібліографа, етнографа та фольклориста Мирослава Мороза (1923–2006), у М. Зубрицького дослідники гостювали близько тижня [16, с. 273]. Деякі сучасники (історики, фольклористи) вважають, що у с. Мшанець члени науково-пошукової експедиції працювали аж 10 днів [20, с. 280; 22, с. 253], не підкріпивши свою думку конкретними фактами. Знаний український історик, фольклорист й етнограф Григорій Дем’ян (1929–2013), спираючись, мабуть, на твердження самого І. Франка [28, с. 69], а також на усні спогади сина М. Зубрицького Воло-

димира, констатував, що в 1904 році І. Франко як член наукової мандрівки перебував у с. Мшанець «більше тижня, приблизно від 18 до 28 серпня, за іншими даними – довше» [7, с. 305 (примітка)]. Натомість Ф. Вовк як безпосередній учасник наукової мандрівки твердив «по гарячих слідах», тобто через декілька місяців після її завершення, що у цьому населеному пункті народознавці працювали «більше як тиждень» [4, с. 11], відвідавши 20 серпня ярмарок у містечку Лютовиськах (нині – с. Літовищі Бещадського повіту Підкарпатського воєводства) [8, с. 41–42].

Перебування дослідників у с. Мшанець 10 і більше днів сумнівне також з іншої причини. Рідкісне і дуже коротке за змістом повідомлення, яке Ф. Вовк надіслав П. Рябкову з експедиції, закінчується такими словами: «Пишіть мені [до] о[тця] І. Кузіва у Дидьові, п[ошта] Лютовиски» [17, с. 108]. Важливо, що вчений вислав його з Лютовиськ [17, с. 107] – напевне 20 серпня, коли відвідав це містечко разом з іншими членами наукової подорожі. Відповідь П. Рябкова датована 26 серпнем [17, с. 108] і найвірогідніше була адресована Ф. Вовку вже в с. Дидьова. У випадку ж тривалого перебування в гостях у М. Зубрицького навряд чи антрополог просив би свого колегу писати на адресу невідомого йому священика Кузіва. Тим паче, що відповідь П. Рябкова стосувалася архівальної для Ф. Вовка теми – якості негативів із відзнятими ним об'єктів народної культури й антропологічними типами мшанецьких селян [17, с. 108].

«Другою великою зупинкою було, – за твердженням І. Франка, – розташоване над Сяном, майже за 30 км від Мшанця і 20 – від Лютовиськ, село Дидьова», де парафію обіймав отець Іван Кузів – також «видатний етнограф і добрий знавець бойків» [28, с. 70]. Відтак їхній шлях пролягав через населені пункти західної і центральної частин Бойківщини.

У своїй статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину» І. Франко окреслив

такий наступний маршрут народознавців: Локоть – Тернава – Турочки – Бориня – Верхнє Висоцьке – Сможе – Лавочне – Славське – Тухля – Гребенів – Сколе – Верхнє Синьовидне – Крушельниця [28, с. 70]. Наприкінці цього дослідження вчений згадав про перебування експедиції також у с. Нижнє Синьовидне (Сколівського р-ну Львівської обл.) [28, с. 97], що дало підстави відомому українському етнологу і фольклористу Романові Кирчіву (1930–2018) продовжити її маршрут аж до зазначеного поселення [9, с. 72].

Та будь-яка згадка про с. Нижнє Синьовидне відсутня в працях Ф. Вовка – безпосереднього учасника наукової мандрівки на території Сколівщини. За його описом, у 1904 році науковці відвідали такі населені пункти: Мшанець, Дидьова, Локоть, Тернава, Соколики, Турочки, Бориня, Висічки, Комарники, Матків, Сможе, Тухолька, Кальне, Лавочне, Славське, Тухля, Гребенів, Сколе, Верхнє Синьовидне, Корчин, Крушельниця [1, с. 2], де «майже скрізь робилися поміри, фотографії і етнографічні дослідження» [1, с. 2]. Щоправда, масові антропометричні дослідження Ф. Вовк провів лише в таких поселеннях: Мшанець (нині Старосамбірського р-ну), Дидьова (нині вже не існує), Бориня (нині Турківського р-ну), Лавочне, Славське, Тухля, Гребенів, Сколе, Верхнє Синьовидне та Крушельниця (нині – всі населені пункти Сколівського р-ну Львівської обл.) [4, с. 11–12]. Доцільно також зазначити й інше: села Дидьова, Локоть, Тернава (Нижня і Верхня) та Соколики простягалися на лівобережжі ріки Сяну. Після Другої світової війни вони відійшли до Польщі, місцевих бойків насильно виселили, а самі села знесли.

Наявну в працях двох дослідників розбіжність стосовно маршруту експедиції 1904 року зумовило насамперед те, що І. Франко працював лише перший її етап й особисто відвідав значно меншу кількість населених пунктів, ніж Ф. Вовк і З. Кузеля. Принаймні після завершення подорожі стежками

Бойківщини він міг скористатися лише тією інформацією про подальший шлях наукової мандрівки, яку йому надали колеги.

Як відомо, за твердженням І. Франка, він перебував у науково-пошуковій мандрівці до 5 вересня, тобто прибув до Львова щонайшвидше 4 вересня. У листі до відомого хорватського вченого-слависта Ватрослава Ягіча (1838–1923) від 11 вересня 1904 року його автор стверджував, що нещодавно відбув двотижневу польову «екскурсію поміж бойків» [25, с. 252]. Якщо зважати на загальну кількість днів, які охоплюють два тижні (14 днів) та початок наукової мандрівки (18 серпня), то виникає розбіжність стосовно дати повернення І. Франка додому: за нашими підрахунками, у цьому випадку він мав можливість дістатися до Львова на два дні раніше – 2 вересня.

Цей день добре узгоджується з датуванням іншого листа І. Франка до В. Ягіча – від 3 вересня, в якому вже фігурує його львівська адреса: «Львів, вул. Понінського, 4» [26, с. 250]. Щоправда, на відміну від повідомлення, датованого 11 вереснем, у цьому листі дослідник ні словом не обмовився про своє перебування в науковій мандрівці.

Через це виникає ще один варіант розгляду дати повернення І. Франка додому: можливо, знавці епістолярної спадщини І. Франка випадково недогледіли справжню дату першого його повідомлення до В. Ягіча – наявну в автографі цього листа цифру «5» прочитали як «3». Якщо ж це справді мало місце, то тоді очевидним є інше – повідомлення до В. Ягіча, яке помилково датоване 3 вереснем, учасник експедиції написав після повернення до Львова, тобто саме того дня (5 вересня), який фігурує у його праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» як початок часу, вже вільного від науково-пошукової роботи.

Події, пов'язані з поверненням І. Франка з етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року, могли розвиватися ще за одним сценарієм. Зокрема, напередодні від'їзду до Львова, тобто 3 вересня, він написав

короткого листа В. Ягічу і зазначив у ньому справжню дату, але водночас подав свою домашню (львівську) адресу, а не адресу бойківського села, в якому ще перебував. Після цього автор відправив повідомлення до Відня, скориставшись одним з місцевих поштових відділень, цілком можливо і того, що знаходилося у поселенні, де була залізнична станція (у с. Устріки-Долішні). Якщо це справді мало місце, то тоді між собою узгоджуються всі зазначені нами дати: 1) першого листа до В. Ягіча І. Франко написав справді 3 вересня; 2) цього самого дня (3 вересня) автор повідомлення ще перебував у науковій мандрівці на Бойківщині (мабуть, у с. Дидьова); 3) він вирушив з експедиції 4 вересня і повернувся до Львова; 4) 5 вересня – перший день, вільний для І. Франка від експедиційної роботи.

Дискусійним є питання і стосовно маршруту наукової подорожі І. Франка. За твердженням Ф. Вовка, організатор експедиції працював лише в трьох селах – Мшанець, Дидьова та Локоть, а також відвідав 20 серпня містечко Лютовиська. У праці «Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини» про цю подію читаємо: «Подорож, у якій брав участь і наш знаменитий письменник д[окто]р Ів. Франко, почала ся з с. Мшанця і Дидьови і захопила Локоть; звідти ми удвох вже з д[окто]ром З. Кузелею подались долинами Стрия і Смержанки, на Тарнаву, Соколики, Турочки, Бориню...» [1, с. 2].

З. Кузеля також згадував, що після праці в с. Дидьова він та Ф. Вовк «виїхали вже в дальшу дорогу без д-ра Франка». За його ж словами, письменник «лишився ще на деякий час відпочивати» у священика І. Кузіва [13, с. 413].

Натомість, на думку М. Мороза, І. Франко був учасником наукової подорожі аж до с. Лавочне, де залишив експедицію і, скориставшись залізничним транспортом, поїхав до Львова. Цей висновок М. Мороз зробив лише на основі скупих і побіжних даних, наявних у праці І. Франка «Етнографічна експедиція

на Бойківщину» [16, с. 273]. Найвірогідніше, йдеться про два твердження І. Франка приблизно однакового змісту: «З Дидьової пішли через Локоть, Тирнаву, Турочки до містечка Бориня, де експедицію дуже гостинно прийняв місцевий парох Г. Мороз, в якого вона провела чотири дні» [28, с. 70]; «Потім експедиція вирушила через Висоцьке-Вижне до Смержа, там переночувала, а наступного дня подалася до Лавочного» [28, с. 70]. Будь-які інші згадки про умови перебування і маршрут учасників наукової мандрівки 1904 року в напрямку до с. Лавочне у праці І. Франка відсутні.

Процитовані фрагменти статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину» привертають нашу увагу насамперед тим, що їх автор жодного разу не згадав когось з учасників наукової подорожі на шляху від с. Дидьова до с. Лавочне; у ній мова йде лише про неозначену «експедицію». Однак у цій праці є побіжні свідчення, які можуть бути дуже корисними для з'ясування порушеного питання, зокрема, назви конкретних населених пунктів, які зазначив І. Франко, описуючи різні об'єкти традиційно-побутової культури.

За нашими підрахунками, у тексті другої – четвертої частин праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» найчастіше згадується с. Мшанець – 15 разів [28, с. 81, 82 (двічі), 86 (двічі), 87, 88 (двічі), 89, 90 (двічі), 92 (двічі), 95, 96]. Вісім разів фігурує тут с. Дидьова [28, с. 81 (двічі), 86, 90 (двічі), 92, 97 (двічі)], сім разів – містечко Лютовиська [28, с. 74, 81, 88, 90, 91 (двічі), 96]. Натомість с. Лавочне І. Франко згадав лише чотири рази [28, с. 88, 92 (тричі)], а с. Бориня – ще менше (двічі) [28, с. 88, 96]. Для порівняння: села Верхнє Синьовидне і Нижнє Синьовидне, що їх учений справді не відвідував під час народознавчої експедиції 1904 року, фігурують у його дослідженні по три рази [28, с. 97–99].

Щонайважливіше, описуючи господарські заняття та об'єкти матеріальної культури бойків у поселеннях Мшанець, Дидьова

та Лютовиська, а також події, пов'язані з перебуванням народознавців у цих населених пунктах, І. Франко часто говорить від першої особи: «я знайшов...» [28, с. 98]; «розповідав мені...» [28, с. 83]; «моєю увагою привернуло...» [28, с. 82]; «я вказую...» [28, с. 89]; «хочу зразу додати...» [28, с. 81]; «ми побували...» [28, с. 86]; «ми відвідали...» [28, с. 78]; «ми оглянули...» [28, с. 83]; «ми мали змогу спостерігати...» [28, с. 78]; «нам доводилося бачити...» [28, с. 81]; «ми зауважили...» [28, с. 96]; «ми мали нагоду докладніше дослідити...» [28, с. 81]; «ми знайшли...» [28, с. 86 (двічі)]; «ми купили...» («ми закупили...») [28, с. 90, 91, 95] тощо. Крім цього, оцінюючи спідниці-«мальованки» місцевих бойкинь, автор завів мову і про назви узорів, якими прикрашали ці вироби, констатувавши: «Я зібрав [іх. – М. Г.] лише з околиць Мшанця і Лютовиськ» [28, с. 90]. Виразну адресу має і його уточнення про майже цілковиту відсутність керамічних виробів у побуті бойків: «Принаймні це стосується місцевості, де ми побували (Мшанець–Дидьова)» [28, с. 86].

Натомість, згадуючи те чи інше село поза межами цього мікрорайону (Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Локоть²⁾), І. Франко жодного разу не описав об'єкти традиційно-побутової культури від першої особи. Усе це в сукупності дає нам підстави для важливого проміжного висновку: відвідавши, за твердженням Ф. Вовка, с. Локоть, відтак І. Франко залишив експедицію і помандрував пішки чи поїхав підводою до с. Устріки-Долішні, звідки залізничним транспортом дістався до Львова. Цей шлях є очевидним і через те, що значно коротший, ніж за маршрутом Локоть – Бориня – Сможе – Лавочне.

Цілком можливим був й інший варіант розгортання цієї події: перед від'їздом до Львова І. Франко відпочивав ще день-два у священика І. Кузіва, тобто перебував у с. Дидьова, про що згадував З. Кузеля, а потім вирушив додому за маршрутом: Дидьова – Лютовиська – Задвір'я – Устріки-Долішні – Перемишль – Львів.

Під час наукової мандрівки І. Франка більше цікавили об'єкти і явища традиційно-побутової культури. Тоді його неодноразово виручало спостереження як метод польового етнографічного дослідження, яке на початку ХХ ст. за наявності великої кількості пережитків у сфері господарських занять і традиційної матеріальної культури бойків було доволі ефективним і результативним. «Маючи бистре око і великий обсерваційний змисл, Франко підхоплював багато рис нашого селянського побуту, яких інші й не завважували, і зберігав їх в своїй добрій пам'яті, бо багато записів не любив робити», – згадував З. Кузеля [12, с. 119].

Наукову подорож І. Франка увінчала розлога публікація в австрійському часопису «Zeitschrift für österreichische Volkskunde», а саме – стаття «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (1905). У ній автор стисло подав відомості про завдання і маршрут проведеної експедиції, з'ясував загальний стан етнографічного дослідження народної культури автохтонів Бойківщини, порушив питання про загальні риси її населення та місцевість. Основну ж увагу приділено у цьому дослідженні характеристиці виробничо-господарської діяльності та матеріальної культури бойків: основних (хліборобство, скотарство) і допоміжних (рибальство) занять, домашніх ремесл і промислів, традиційного житлово-господарського комплексу (горизонтальне планування житла і господарських будівель, їх зовнішній і внутрішній вигляд, облаштування інтер'єру, система опалення тощо), їжі, чоловічого і жіночого одягу [28, с. 73–99]. Словом, зазначена праця була першим синтетичним осмисленням відомостей про основні види і характерні особливості господарських занять, традиційної матеріальної культури та побуту бойків.

Крім цього, з листа І. Франка до вже згаданого хорватського славіста В. Ягіча від 11 вересня 1904 року довідуємося, що «за дорученням Австрійського етнографічного товариства [адресант. – М. Г.] збирав музейні експонати, а на власний рахунок фолькло-

ристичні матеріали й предмети церковної старовини» [25, с. 252].

Загалом же, за твердженням З. Кузеля, наукові зацікавлення І. Франка під час польової дослідницької роботи були дуже широкими: «В час своїх поїздок Франко звертав увагу й на такі сторінки народного життя, які щойно зачинали інтересувати пляново наших етнографів, і задля цього обстоював завжди гадку, що всі етнографічні студії повинні робитися за відповідною підготовкою та всесторонньо з усіма подробицями. Попри строго фольклорну чи етнографічну працю, Франко систематично розглядав старі записи й книжки, шукав старих рукописів і збірників, робив виписки із метрик, дуже цікавився іменами й прізвищами, як справжній предтеча студій на цьому полі, розпитував про народні вислови та термінологію, взагалі старався зазнайомитися із місцевою ономастиком у зв'язку з переказами та легендами, стежив за історією селянських родів та всюди присвячував пильну увагу сімейному й громадському життю села та його економічним обставинам» [12, с. 119].

Займаючись науково-пошуковою роботою, І. Франко не забував і про відпочинок. За спогадами П. Зубрицького, вчений дуже любив перебувати серед природи. «Одне тільки йому у нас [у с. Мшанець. – М. Г.] не подобалося – згадував син М. Зубрицького, – що не міг ловити риб у нашій річці, бо вона була і сама мала, і такі ж рибки були в ній» [8, с. 40].

Процитоване заслуговує на увагу ще й тому, що в праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» описано три види рибальських снастей. «У Мшанці, де тече малий і дуже бідний на рибу потічок уздовж села», І. Франко виявив лише «павука», яким місцеві бойки ловили рибу в каламутній воді [28, с. 96–97]. У с. Дидьова етнолог описав два інші види рибальських знарядь – «умжик» і «підхватку». Згадав дослідник також саморобні гачки для вудки та ловлю риби голіруч [28, с. 97].

У науковій мандрівці І. Франко часто порушував рибальську тему під час спіл-

кування з Ф. Вовком, який на той час був уже одним із провідних знавців цієї ділянки традиційної культури українців. З. Кузеля, очевидець цих бесід, згадував: «... Ішли [...] цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятери і т. ін. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, про рибальство в Добруджі, й се завсіди Франка цікавило» [13, с. 413]. До речі, як з'ясував сучасний франкознавець Святослав Пилипчук, у 1899 році І. Франко навіть планував підготувати для нового серійного видання «Материяли до українсько-руської етнології» статтю про рибальство в Галичині [20, с. 278], але не втілював свій задум у життя.

На відміну від І. Франка, Ф. Вовка цікавили в науковій мандрівці передусім антропологічні риси автохтонів Бойківщини. Щоправда, не забував він і про польові етнографічні матеріали та предмети повсякденного побуту, які збирав для Етнографічного відділу Російського музею імператора Олександра III у Санкт-Петербурзі. Проведення антропологічних студій вимагало також значно більших зусиль, ніж пошук зразків народної матеріальної чи духовної культури. Ф. Вовк – прихильник методики антропологічних досліджень класичної французької школи – вивчав ріст людини сидячки і стоячи, колір її волосся й очей, довжину рук, ніг, тулуба, об'єм грудної клітки, довжину пальців, довжину і ширину кисті, ширину плечей тощо. Особливо велику увагу антрополог приділяв вимірам голови (повздожній і поперечній вказівники, чоло, вилиці, виступ вилиці, висота черепа, довжина і ширина носа, кути очей, їх розріз, губи, вуха, горби на чолі тощо). Певно, все це займало багато часу, що привернуло увагу навіть малоїтнього сина М. Зубрицького Петра, який був очевидцем праці вчених у с. Мшанець [8, с. 40].

Результати польової етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року посіли належне місце і в наукових студіях Ф. Вовка. Учений неодноразово доповідав про них на

засіданнях Антропологічного товариства у Парижі (1904, 1905) [29, с. 144], поширював їх у формі публікацій [38]. У березні 1906 року народознавець виголосив доповідь «Карпатські українці-бойки» перед членами Російського географічного товариства [29, с. 192]. Польові матеріали наукової мандрівки 1904 року Ф. Вовк використав також в узагальнюючій праці «Антропологічні особливості українського народу». У ній автор дійшов загального висновку про те, що українці «є досить одноманітне плем'я, темноволося, темнооке, вищого за середній чи високого зросту, брахіцефальне, порівнюючи високоголове, вузьколище, з рівним і досить вузьким носом, з порівнюючи короткими верхніми та довшими нижніми кінцевостями [тут курсив Ф. Вовка. – М. Г.]». Як наголосив дослідник, «сукупність цих ознак ми вважаємо можливим визнати українським антропологічним типом» [2, с. 36].

Неодноразово йдеться у цьому дослідженні Ф. Вовка про антропологічні риси бойків, зокрема тих теренів, які вивчав у 1904 році. Так, мовлячи про колір волосся, учений зазначив, що «у північних бойків ясноволосих [...] зовсім немає, каштанових тільки 20,3 %, а темноволосях – 79,6 %; щодо бойків, які згуртовані біля залізниці Стрий – Лавочна, то у них помітний певний вплив русинів з Галицької рівнини, і на 5,6 % ясноволосих у них припадає 23,5 % каштанових і тільки 68,6 % темноволосях» [2, с. 13]. Описуючи барву очей, антрополог зазначив, що «у північних бойків – 20 % яснооких, 32,4 % мішаних і 47,3 % темнооких, а в центральних бойків (в долині річки Опора) маємо уже 31 % яснооких, 19,6 % мішаних і також 47 % темнооких» [2, с. 14].

Об'єкти і явища традиційної матеріальної та духовної культури бойків часто згадуються також у відомій монографічній праці Ф. Вовка «Етнографічні особливості українського народу» [3, с. 43, 78, 82, 85, 87, 92, 94, 97, 104, 123, 129, 132, 134, 138, 141, 143, 152, 158 та ін.].

Комплексна експедиція 1904 року позитивно вплинула і на творчість З. Кузеля. По-перше, тривале особисте спілкування

з метрами українського народознавства, якими, безсумнівно, були для початкуючого етнографа І. Франко та Ф. Вовк, запозичення в них багатого дослідницького досвіду польової науково-пошукової роботи стали для З. Кузели ціннішими за будь-які інші, навіть найдосконаліші форми вузівської освіти та кабінетної практики на ниві етнографії, фольклористики й антропології. Така щаслива нагода випадає лише людям від Бога і тільки раз у житті.

По-друге, саме під час цієї мандрівки молодий дослідник записав традиційне весілля у с. Лавочне, яке згодом В. Гнатюк опублікував у десятому томі етнологічного збірника «Матеріали до українсько-руської етнології» [11]. В. Гнатюк також особисто представляв текст праці «Бойківське весілля в Лавочнім (Стрийського повіта)» на засіданні Історично-філософської секції, зокрема 1 квітня 1908 року [31, с. 8]. До речі, анотація до цієї розвідки містить цікаві відомості, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне подати її фрагмент дослівно. У ній мовиться про те, що автор зібрав польові етнографічні джерела на «підставі окремого квестіонаря, уложеного проф. Хв. Вовком у Гребенів під час етнографічної експедиції на Бойківщину. Квестіонар обіймав 41 точок і вичерпував усі квестії, зв'язані з українським весіллям, а особливо звертав увагу на ті його моменти, які тепер уже переживають ся або не стрічають ся у Галичан...» [31, с. 9].

Процитоване заслуговує також на окремий коментар.

По-перше, найвірогідніше, що ініціатором запису польових етнографічних матеріалів про бойківське весілля був саме Ф. Вовк, який для цього нашвидкуруч підготував у с. Гребенів стислу програму (охоплювала 41 запитання чи блоки запитань). Цілоком можливо, що, складаючи квестіонар (питальник), учений використав не лише загальні знання про традиційне весілля українців, але й специфіку ритуалу, яку встиг з'ясувати під час мандрівки теренами Бойківщини до цього населеного пункту.

По-друге, на наше глибоке переконання, зібрати етнографічні джерела вчений доручив З. Кузелі особисто, вибравши для цього найбільш оптимальний і зручний для нього час.

По-третє, З. Кузеля працював із квестіонаром самостійно, навмисне повернувшись із с. Гребенів у с. Лавочне (вірогідно, залізничним транспортом). Що більше, молодого дослідника Ф. Вовк міг навіть скерувати до конкретного інформатора, з яким познайомився під час перебування у с. Лавочне. Натомість інші члени експедиції (Ф. Вовк і П. Рябков) продовжили рух далі (у напрямку на північ), збираючи етнографічні та антропологічні відомості в інших селах сучасної Сколівщини.

По-четверте, З. Кузеля міг відлучитися від колег лише тоді, коли до експедиції приєднався П. Рябков, тобто після 15 вересня. В іншому випадку це зробити було неможливо, позаяк він був основним помічником (за його словами – «секретарем») Ф. Вовка під час його антропометричних обмірів [12, с. 119].

Запис весільного ритуалу в с. Лавочне З. Кузеля зробив «з уст свашки Сефти Пальків» [11, с. 150], зберігаючи всі діалектні особливості мовника. Етнографічний опис обрядових дій чергується зі супровідними весільними піснями – «ладканками». Зафіксований на початку ХХ ст. фактографічний матеріал про народні шлюбні звичаї та обряди місцевих бойків містить значну кількість архаїзмів, які нині вже не побутують, у зв'язку з чим тогочасний запис є безцінним джерелом для реконструкції весільного ритуалу українців давніших історичних епох.

Четвертим учасником наукової мандрівки на території Бойківщини був, як уже знаємо, П. Рябков, з яким Ф. Вовк познайомився задовго до її проведення. У листі до Михайла Грушевського від 13 березня 1896 року Ф. Вовк так відгукувався про нього: «Мій щирий приятель дуже освічений і жвавий хлопець, що робить тепер свої студії у тутешній [паризькій. – М. Г.] *Ecole d'Anthropologie*, поїде у літі додому у Чернігівщину³, і ми

тепер виробляємо вже з їм детальний план і програму того, що він має там опрацювати за се літо по етнографії. Як добрий фотограф і не аби якій маляр, він зуміє при таких обставинах назбирати чимало і іменно того, чого нам найбільше треба і так як треба⁴» [15, с. 118].

На відміну від інших членів етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року, П. Рябков не опублікував жодної наукової розвідки про традиційно-побутову культуру чи антропологічні риси бойків, та це не означає, що вони його не цікавили зовсім. Як засвідчують фонди Державного архіву Кіровоградської області, він активно збирав польові народознавчі матеріали про місцеве населення. І досі у цьому архіві зберігаються рукописи праць П. Рябкова, серед яких знавці його творчості особливо виділяють статтю «Про гуцулів» та «Дорожні нариси про Галичину і Буковину» [19, с. 66]. Вочевидь, кожна з них очікує фахової наукової експертизи і можливого оприлюднення в одному зі сучасних українських народознавчих часописів. Слід мати на увазі, що в наукову подорож Ф. Вовк запросив цього дослідника зовсім з іншою метою – як доброго фотографа та помічника-асистента. З цією місією П. Рябков особливо успішно впорався восени 1904 року під час антропологічної експедиції Ф. Вовка територією Гуцульщини [1, с. 3].

До прибуття у с. Гребенів П. Рябков мешкав у Львові, де обладнав фотолабораторію й обробляв негативи, надіслані йому Ф. Вовком з бойківської експедиції. З ним пов'язаний ще один вельми цікавий і важливий науковий факт: до відвідин Сколівщини та повернувшись з експедиції, а також після закінчення наукових мандрів теренами Гуцульщини, П. Рябков проживав за адресою «Львів, вул. Понінського, 4» (нині – вул. Івана Франка, 152) [17, с. 107], тобто в оселі І. Франка. Це засвідчує фрагмент його листа до Ф. Вовка від 26 серпня 1904 року: «Уклін д-ру Франку. У його господарстві все благополучно. Є йому декілька листів, була одна телеграма, яку передав Гнатюку. Але це

було вже давно» [17, с. 108]. У повідомленні до Ф. Вовка від 18 листопада 1904 року П. Рябков стверджував: «Весь час працюю у Франка, там і обідаю, і снідаю. Мабуть, надойм їм неабияк» [17, с. 109].

На домашню адресу І. Франка Ф. Вовк відправив П. Рябкову листа з поселення Лютовиська, у якому просив «фотомайстра»: «Напишіть, що виходить з моїх фотографій. Погода дуже погана, приходиться робити під дощем і я вже цілком не знаю, що з того може вийти» [17, с. 107–108].

Відповідь П. Рябкова була не надто втішною для вченого, позаяк значна частина негативів мала вади: «Пишу цей лист з надією, що він допоможе Вам у фотографуванні, яке, треба сказати правду, є поки що не особливо вдалим. Новий апарат [його Ф. Вовк придбав у Відні напередодні експедиції. – М. Г.] звичайно може давати прекрасні кліше, але тільки за умови повного оволодіння ним, чого, зважаючи на вашу роботу, Ви не добилися» [17, с. 108]. Але згодом, як засвідчує кореспонденція дослідників, якість відзнятих Ф. Вовком негативів покращилася, а зроблені на їх основі світлини з відзнятими етнографічними й антропологічними сюжетами, зокрема і з теренів Бойківщини, стали важливим надбанням української науки початку ХХ ст.

Загалом же учасники комплексної народознавчої (етнографічно-антропологічної) експедиції 1904 року пройшли теренами Бойківщини майже дві сотні кілометрів шляху та відвідали понад два десятки населених пунктів. Увесь маршрут наукової подорожі подолали два дослідники – Ф. Вовк і З. Кузеля, його частину – І. Франко (чотири населені пункти – Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Локоть) та П. Рябков (також чотири поселення – Гребенів, Сколе, Верхне Синьовидне, Крушельниця).

Ф. Вовк був єдиним членом експедиції, який відбув наукову мандрівку «від дзвінка до дзвінка» (18 серпня – 24 вересня). На один день менше працював З. Кузеля (19 серпня – 24 вересня). Понад два тижні (18 серпня – 4 вересня) перебував на Бойків-

щині І. Франко, 10 днів (15–24 вересня) – П. Рябков.

Під час науково-пошукової подорожі дослідники зібрали унікальний етнографічний, антропологічний та фольклорний матеріал для особистих наукових студій, цінні зразки традиційної матеріальної культури і народного мистецтва бойків для Музею НТШ у Львові, Австрійського народознавчого музею у Відні та Етнографічного від-

ділу Російського музею імператора Олександра III у Санкт-Петербурзі. Крім цього, І. Франко вивчав предмети церковної старовини місцевого населення. Ф. Вовк поповнив свою фототеку значною кількістю безцінних світлин зі сфотографованими «en face» і «en profil» бойками та сюжетами з етнографічної тематики Бойківщини. Тоді ж збільшилася його колекція волосся, яку антрополог збирав серед автохтонів Східних Карпат.

Примітки

¹ У науковій літературі цю експедицію часто вважають ще антропологічно-етнографічною, передусім через те, що очолював її антрополог Федір Вовк, не помічаючи інший важливий чинник – учений був також етнологом і активно збирав тоді й етнографічні матеріали. Насправді, зважаючи на мету і завдання, які повинні були вирішити учасники наукової подорожі, а також на результати, яких домоглися всі до-

слідники разом і кожний з них окремо, експедиція 1904 року мала типовий етнографічно-антропологічний характер.

² Село Локоть згадується в праці І. Франка «Етнографічна експедиція на Бойківщину» двічі [28, с. 81, 92].

³ Насправді П. Рябков народився у м. Херсоні в 1848 році.

⁴ Підкреслено в оригіналі.

Список використаних джерел

1. Вовк Ф. Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т. X. Ч. 1. С. 1–39. + 12 табл. + 1 карта.

2. Вовк Хв. Антропологічні особливості українського народу. *Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології*. Вид. за 1928 р. Київ : Мистецтво, 1995. С. 7–38.

3. Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу. *Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології*. Вид. за 1928 р. Київ : Мистецтво, 1995. С. 39–218.

4. Вовк Хв. Справоздане антропологічної експедиції. *Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові*. [Львів], 1904. Ч. 20. Вип. IV : 1904, вересень-грудень. С. 11–13.

5. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження : навчальний посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 288 с.

6. Гнатюк В. Передне слово. *Етнографічний збірник*. Львів, 1909. Т. XXV. С. III–XXI.

7. Дем'ян Г. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Львів, 1992. Т. ССXXXIII : Праці Секції етнографії та фольклористики. С. 293–308.

8. Зубрицький П. Іван Франко в Лютовисках. *Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали : у 3 т. / ред. Ф. Сисин*. Львів : Літопис, 2016. Т. 2 : Матеріали до біографії. С. 39–42.

9. Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.

10. Кожоляно Г., Кожоляно О., Мойсей А. Етнографічні експедиції та студентська етнографічна практика : навчальний посібник. Чернівці ; Вижниця : Черемош, 2010. 321 с.

11. Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочнім (стрийського повіта). *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т. X. Ч. 2. С. 121–150.

12. Кузеля З. Іван Франко як етнограф. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто ; Сідней, 1982. Т. CLXIX : Праці Філологічної та Історично-філософської секцій. Збірник на пошану Зенона Кузеля. С. 117–121.

13. Кузеля З. Из моїх споминів про Івана Франка. *Спогади про Івана Франка*. Вид. 2-е, допов., переробл. / упоряд. М. Гнатюк. Львів : Каменяр, 2011. С. 409–413.

14. Листи Михайла Зубрицького до Володимира Гнатюка. *Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали : у 3 т. / ред. Ф. Сисин*. Львів : Літопис, 2016. Т. 2 : Матеріали до біографії. С. 253–262.

15. Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка. *Листування Михайла Грушевського* / ред. А. Винар; упоряд. Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич. Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2001. С. 93–221.
16. Мороз М. Зв'язки Івана Франка з Австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича «Гуцульщина». *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Львів, 1992. Т. ССХХІІІ : Праці секції етнографії та фольклористики. С. 271–283.
17. Наулко В. І. Листування Павла Рябкова з Федором Вовком. *Записки Науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна ХVІІІ–ХІХ ст.* Запоріжжя, 2001. Вип. 6. С. 105–125.
18. Пацай Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність. Львів: БОНА, 2013. 251 с.
19. Печериця Т. Етнографічні дослідження Павла Рябкова. *Етнічна історія народів Європи*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. Вип. 12. С. 65–67.
20. Пилипчук С. Вовк (Волков) Федір (Хведір) Кіндратович. *Франківська енциклопедія*. Львів: Світ, 2016. Т. 1 : А–Ж. С. 269–283.
21. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). Львів, 2000. 198 с.
22. Сисин Ф. Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села. *Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали* : у 3 т. Львів: Літопис, 2013. Т. 1 : Наукові праці. С. 15–41.
23. Скрипник Г. Хведір Вовк і українська народознавча наука. *Народознавча спадщина Хведора Вовка* / голов. ред. Г. Скрипник. Київ: Вид-во ІМФЕ, 2012. Кн. 1. С. VII–СХVІІІ.
24. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 586 с.
25. Франко І. До Ватрослава Ягича. Львів, 11 вересня 1904 р. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 50 : Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. Київ: Наукова думка, 1986. С. 250–252.
26. Франко І. До Ватрослава Ягича. Львів, 3 вересня 1904 р. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 50 : Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. Київ: Наукова думка, 1986. С. 249–250.
27. Франко І. До М. І. Зубрицького. Львів, 13 серпня 1904 р. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 50 : Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. Київ: Наукова думка, 1986. С. 248–249.
28. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 36 : Літературно-критичні праці (1905–1906) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. О. О. Білявської, А. В. Горецького. Київ: Наукова думка, 1982. С. 68–99.
29. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. Київ: Вид-во Європейського університету, 2000. 378 с.
30. Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1906. Ч. 27. Вип. ІІІ : Sprawozdane za miesiac: maj–sierpien. 24 с.
31. Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1908. Ч. 34. Вип. ІІ : Sprawozdane za miesiac: sierpien–cwietien. 24 с.
32. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1900. Ч. 3 : 1900, maj–sierpien. 18 с.
33. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1902. Ч. 12. Вип. ІV : 1902, wrzesien–grudzien. 26 с.
34. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1903. Ч. 15. Вип. ІІІ : 1903, maj–sierpien. 32 с.
35. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1903. Ч. 16 : 1903, wrzesien–grudzien. 24 с.
36. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1904. Ч. 19. Вип. ІІІ : 1904, maj–sierpien. 30 с.
37. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1905. Ч. 23. Вип. ІІІ : Другий kwartal, maj–sierpien. 18 с.
38. Volkov Th. Rapport sur les voyages en Galicie Orientale et en Bukovine en 1903 et 1904. *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*. Paris, 1905. Т. VI. P. 289–294.

References

1. VOVK, F. (1908) Anthropometric researches of the Ukrainian population of Halychyna, Bukovyna and Hungary. *Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Lviv, Vol. X, part 1, pp. 1–39 + 12 tabl. + 1 map.
2. VOVK, Khv. (1995) Anthropological features of the Ukrainian people. *Vovk Khv. Studies in Ukrainian ethnography and anthropology. Publication of 1928*. Kyiv: Mystetstvo, pp. 7–38.
3. VOVK, Khv. (1995) Ethnographic features of the Ukrainian people. *Vovk Khv. Studies in Ukrainian ethnography and anthropology. Publication of 1928*. Kyiv: Mystetstvo, pp. 39–218.

4. VOVK, Khv. (1904) Report on anthropological expedition. *Chronicle of T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 20, issue IV: 1904, September-December, pp. 11–13.
5. HLUSHKO, M. (2008) *Methodology of field ethnographic studies: The manual*. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 288 pp.
6. HNATIUK, V. (1909) Preface. *The Ethnographic Collection*. Lviv, Vol. XXV, pp. III–XXI.
7. DEMIAN, H. (1992) Volodymyr Hnatyuk's letters to Mykhaylo Zubryts'kyi. *Proceedings of the T. Shevchenko Scientific Society*. Lviv, Vol. CCXXIII: Pratsi Sektzii etnohrafii ta folklorystyky [Proceedings of Ethnography and Folkloristics Section], pp. 293–308.
8. ZUBRYTSKYI, P. (2016) Ivan Franko in Liutovyska. *Zubrytskyi M. Materials for biography: in Three Volumes. Vol. 2: Materials for biography* (F. Sysyn, ed.). Lviv: Litopys, pp. 39–42.
9. KYRCHIV, R. (1978) *Ethnographic research of Boikivshchyna*. Kyiv: Naukova dumka, 174 pp.
10. KOZHOLIANKO, H., KOZHOLIANKO, O., MOISEI, A. (2010). *Ethnological expeditions and student ethnographic practice. The manual*. Chernivtsi; Vyzhnytsia: Cheremosh, 321 pp.
11. KUZELIA, Z. (1908) Boiky wedding in Lavochno (Stryi district). *Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Lviv, Vol X, part 2, pp. 121–150.
12. KUZELIA, Z. (1982) Ivan Franko as ethnographer. *Proceedings of the T. Shevchenko Scientific Society*. Paris; New-York; Munich; Toronto; Sidney, Vol. CLXIX: Pratsi Filolohichnoi ta Istorychno-filosofichnoi sektsii. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli [Proceedings of Philological, Historical and Philosophical Sections. Collection to commemorate Zenon Kuzelia], pp. 117–121.
13. KUZELIA, Z. (2011) From my reminiscences on Ivan Franko. Hnatiuk M. ed. *Reminiscences on Ivan Franko. Second edition, updated and expanded*. Lviv: Kameniar, pp. 409–413.
14. SYSYN, F. (ed.) (2016) Correspondence between Mykhailo Zubrytskyi and Volodymyr Hnatiuk. *Zubrytskyi M. Materials for biography: in Three Volumes. Vol. 2: Materials for biography* (F. Sysyn, ed.). Lviv: Litopys, pp. 253–262.
15. VYNAR, L., ed. (2001) Correspondence between Mykhailo Hrushevsky and Fedir Vovk. *Correspondence of Mykhailo Hrushevsky* / compiled by R. Maiboroda, V. Naulko, H. Burlaka, I. Hyrych. Kyiv; New-York; Paris; Lviv; Toronto, pp. 93–221.
16. MOROZ, M. (1992) Ivan Franko's contacts with the Austrian Folkloristic Society. Little known review of Volodymyr Shukhevych work «Hutsul'shchyna». *Proceedings of the T. Shevchenko Scientific Society*. Lviv, Vol. CCXXIII: Pratsi sektsii etnohrafii ta folklorystyky [Proceedings of Ethnography and Folkloristics Section], pp. 271–283.
17. NAULKO, V. (2001) Correspondence between Pavlo Riabkov and Fedir Vovk. *Proceedings of the Research Laboratory of History of Southern Ukraine, Zaporizhzhia State University: Southern Ukraine in the XVIII–XIX century*. Zaporizhzhia, issue 6, pp. 105–125.
18. PATSAI, T. (2013) *Zenon Kuzelia: Life and Ethnographic Work*. Lviv: BONA, 251 pp.
19. PECHERYTSIA, T. (2001) Ethnographic researches of Pavlo Riabkov. *Ethnic History of European Nations*. Kyiv: KNU im. Tarasa Shevchenka, issue 12, pp. 65–67.
20. PYLYPCHUK, S. (2016) Vovk (Volkov) Fedir (Khvedir) Kindratovych. *Franko's Encyclopedia*. Lviv: Svit, Vol. 1: A–Zh, pp. 269–283.
21. SAPELIAK, O. (2000) *Ethnographic researches of T. Shevchenko Scientific Society (1898–1939)*. Lviv, 198 pp.
22. SYSYN, F., ed. (2013) Father Mykhailo Zubryts'kyi; Nestor of Ukrainian Village. *Zubrytskyi M. Collected Works and Materials: in Three Volumes. Vol 1: Scientific Papers*. Lviv: Litopys, pp. 15–41.
23. SKRYPNYK, H. (2012) Fedir Vovk and Ukrainian Ethnological science. *Ethnological heritage of Fedir Vovk / ed.-in-chief H. Skrypnik; NAS of Ukraine, M. Ryl'skyi Institute for Art Studies, Folkloristic and Ethnology*. Kyiv: Vyd-vo IMFE, Book 1, pp. VII–CXVIII.
24. SOKIL, H. (2011) *Ukrainian Folkloristics in Halychyna at the first third of the XX century: historical and theoretical discourse*. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 586 pp.
25. FRANKO, I. (1986) To Vatroslav Yahych. Lviv, September 11, 1904. *Franko I. Collected Works in 50 Volumes. Vol. 50: Letters (1895–1916)* / M. Bernshtein, ed.; compiled and comments by M. Hrytsiuta, O. Myshanych, F. Pohrebennyk; NAS of Ukraine, Institute of Literature. Kyiv: Naukova dumka, p. 250–252.
26. FRANKO, I. (1986) To Vatroslav Yahych. Lviv, September 3, 1904. *Franko I. Collected Works in 50 Volumes. Vol. 50: Letters (1895–1916)* / M. Bernshtein, ed.; compiled and comments by M. Hrytsiuta, O. Myshanych, F. Pohrebennyk; NAS of Ukraine, Institute of Literature. Kyiv: Naukova dumka, pp. 249–250.
27. FRANKO, I. (1986) To M. Zubrytskyi. Lviv, August 13, 1904. *Franko I. Collected Works in 50 Volumes. Vol. 50: Letters (1895–1916)* / M. Bernshtein, ed.; compiled and comments by M. Hrytsiuta, O. Myshanych, F. Pohrebennyk; NAS of Ukraine, Institute of Literature. Kyiv: Naukova dumka, pp. 248–249.
28. FRANKO, I. (1982) An ethnographic expedition to Boikivshchyna. *Franko I. Collected Works in 50 Volumes. Vol. 36: Literary Critical Works (1905–1906)* / M. Bernshtein, ed.; compiled and comments by O. Biliavska, A. Horetskyi; NAS of Ukraine, Institute of Literature. Kyiv: Naukova dumka, pp. 68–99.
29. FRANKO, O. (2000) *Fedir Vovk as scientist and public figure*. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu, 378 pp.
30. T. Shevchenko Scientific Society (1906). *Chronicle of T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 27, issue III: Report on May–August, 24 pp.

31. T. Shevchenko Scientific Society (1908). *Chronicle of T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 34, issue II: Report on January–April, 24 pp.
32. T. Shevchenko Scientific Society (1900). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 3, issue III: May–August, 18 pp.
33. T. Shevchenko Scientific Society (1902). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 12, issue IV: 1902: September–December, 26 pp.
34. T. Shevchenko Scientific Society (1903). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 15, issue III: 1903, May–August, 32 pp.
35. T. Shevchenko Scientific Society (1903). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 16, issue IV: 1903, September–December, 24 pp.
36. T. Shevchenko Scientific Society (1904). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 19, issue III: 1904, May–August, 30 pp.
37. T. Shevchenko Scientific Society (1905). *Chronicle of Ukrainian-Ruthenian T. Shevchenko Scientific Society in Lviv*. [Lviv], part 23, issue III: the second quarter, May–August, 18 pp.
38. VOLKOV, Th. (1905). Report on the scientific journey to Eastern Halychyna and Bukovyna in 1903 and 1904. *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*. Paris, Vol. VI, pp. 289–294.